

Luuletõlkija märkmeid mõnedest eesti ja soome värsi erinevustest

Pikemat aega soome luule eestindamisega tegeldes on allakirjutanu aegamööda saand ikka teadlikumaks mõningaist kahe sugukeele erinevusist, millest suurel määral oleneb nende värsi erilaad. Luuletõlkija ülesandeks ei või muidugi kunagi olla originaali täpsa fotograafilise koopia produtseerimine, vaid selle uuestiluuletamine teises keeles. Siiski peaks tõesti hää luuletõlge ka oma prosoodiliselt laadilt jõudma niivõrd algupärandi lähedale kui iganes võimalik, selle kõla- ja rütmikeha, milles sisaldub suur osa luuletuse hingest, peaks sarnanema originaali omale, viimase »meloodia» peab olema tabat.

Võib tekkida arvamus, et see ülesanne kahe nii lähedase sugukeele puhul nagu eesti ja soome pakub tavalisest vähem takistusi. See ehk ongi paljudel puhkudel õige. Rahvaluulet saab eesti keelest soome keelde ja vastupidi üle kanda võrratult paremate tulemustega kui näiteks mõnesse germaani keelde, ja ka muidu on luuletõlke praktika tihti osutund väga õnnestunuks nende kahe keele puhul. Sellegipärast on raskusi, mis mõnikord tunduvad ületamatutena. Küsimuse süstemaatseks käsitlemiseks pole käesoleval korral võimalust, kuid üksikuid probleeme, päämiselt prosoodilis-formaalseid, tahaksin omaenda kogemuste ja vaatluste alusel lühidalt puudutada ja illustreerida.

Üks ilmseimaid eesti värsi erinevusi soome omast seisneb selles, et keskmine eesti värsirida tavaliselt sisaldab rohkem sõnu kui samapikkune soome värs. Eesti sõnu lühendand lõpp- ja sisekaole lisaks tuleb eesti keele analüütilisem tendents: postpositsioone, konjunktsioone, relatiivpronoomeneid tuleb tarvitada sagedamini. Sama sisu väljendamiseks vajatakse rohkem sõnu, kuigi vaid harva rohkem silpe, kui sõsarkeeles. Sellest tekib kergesti raiutum, katkelisem, vähem mahedalt sujuv rütm. Seda katkelisust ja järskust sageli suurendab veelgi vokaalide kadumisest tulenev konsonantide kuhjumine, kuigi teatud määral korvavalt mõjub paljude konsonantide nõrgenemine või kadu nõrgas astmes. Järgsilpide pikkade vokaalide ja diftongide muutumine lühivokaalideks mõjub samas suunas: vokalisti osa kogupildis väheneb tunduvalt. Ehitada luuletus päämiselt vokaaliefektidele — luule »musikaalsuse» ühele olulisimale sugemele — on eesti keeles palju raskem kui soome keeles. Paljudest

nii teiste kui minu enda tehtud katsetest hoolimata pole senini veel õnnestunud ligilähedaltki edasi anda Otto Mannineni »Joutsenlaulua» kontsentreerit vokaalide maagiat:

Pois, pois yli aavain
vie polttava kaipuu.
Mut vain se, ken vaipuu,
se sävelet saa vain.

Konsonantide vähesus ja pikkade vokaalide ja diftongide rohkus määravad suurelt osalt selle stroofi erilaadi, andes sellele haruldast sonoorsust. Eesti keeles pole paralleelse sellistele vormidele nagu »aavain», »kaipuu», »vaipuu» nii alg- kui järgsilbi pikalt kajava vokaalsusega.

Hoopis vastupidine tüüp — ainult lühivokaale sisaldavad vormid, vahel õige pikad — on eesti keeles sellevastu kaunis tavaline. Üsna sagedasti on selles ka konsonandid kõik lühikesed: esimene, igavene, inimene, kaduvusele, imelisema. Võrdle nendega soome vorme: ensimmäinen, katoavaisuudelle, ihmeellisemmän. Eesti sõnad näivad sellistel juhtudel sujuvat peagu liigagi kergesti ja kiiresti, andmata kusagil võimalust pidurdumiseks. Nad ei näi sobivat vähegi emfaatsesse stiili, eriti kui selletüübilisi sõnu esineb kaks või mitu järjestikku: esimene inimene — sm. ensimmäinen ihminen. On raske kujutella eesti väljendit värsireana tõsises, väarikas, eriti aga pateetilises luules, kuna soome vaste näib selleks hästi sündivat. Antiiksete meetrumite jäljendamisel eesti keeles on see tüüp osutund üheks pahimaid komistuskive. Ometigi pakub see stiilimeistrile ka väga positiivseid võimalusi libisevateks, hääbu- vateks efektideks, näiteks Gustav Suitsu luuletuses »Umbsed kokkukõlad»:

Mõte, tunne mitmes kihis
töötab vahelduvas sihis,
samas vajaduse pihis
kokku keerdub nende mäng.
Nõnda liginevad rajad,
nõnda ühinevad kajad,
päeva põgenevad ajad,
öö ja unustuse säng.

Muutlikkuse, liuglevuse, hajuvuse ja ühtesulavuse muljet tunduvad need pikad, paralleelselt asetet, üksteist kajastavad vormid siin suurepäraselt väljendavat, seda enam et Suits neid meisterlikult kontrasteerib neljanda ja kaheksanda rea raskete kolmandavärteliste vormidega: »kokku keerdub nende mäng», »öö ja unustuse säng». Otto Manninen on selle luuletuse tõlkind, kuid on pidand tarvitama teistsuguseid vahendeid:

Aatos, tunne kaikkialta
 pyrkii, kerros toisen alta,
 sama vangitsee ne valta,
 sama pyörre pyörittää.
 Lähenee niin raja rajaa,
 kaiku kaiun myötä kajaa,
 halaa yötä, unten majaa
 häipyväisen päivän pää.

Vaid ühes reas («Lähenee niin raja rajaa») ligineb lühisilpide määr Suitsu maksimumile. Kõigest seitse rõhulist (või kõrvalrõhulist) silpi on soomenduses meetriliselt lühikesed võrreldes üheksateistkümnega originaalis, millele viimases lisanduvad soome keeles täiesti puuduvad suhteliselt kerged teisevälte- lised vormid (mõte, tunne, nende, nõnda, päeva). Siiski jõuab Manninen sugestiivse tundemõju tugevuselt ja laadilt Suitsule üllatavalt lähedale ohtra, ülekaalukamalt pika vokalismi, helilise konsonantismi ja osalt samade riimide varal. Eelpool eraldi tsiteerit rida, milles ta kasutab Suitsu enda tehnikat, mõjub võib-olla just selletõttu eriti tugevasti kaasa, et see tarvitab soome keeles vaid vähe esinevaid võtteid: sel on harulduse väärtus, see kerkib esile oma erinevuse tõttu keele keskmisest normist. Soomendaja efektset kõlakajade tehnikat (raja rajaa, kaiku kaiun myötä jne) pole siin võimalik lähemalt eritella.

Juba esitet näidetest selgesti nähtuv kvantitatiivsete suhete erinevus eesti ja soome keeles on väga tunduvalt mõjutand mõlema keele meetrika arengut. Palju suurem ja palju ühetasasemalt jaotuv pikkade silpide hulk on soomlastele võimaldand menukalt kirjutada puht-kvantitatiivseid värse, millede esteetilise haripunkti vist veel tänini moodustavad Otto Mannineni Homerose- tõlked. Eestlastel polnuks mõeldav unistadagi täielikust üleminekust kvanti- tatiivsele meetrikale, nagu seda Soomes omal ajal tehti. Selle meetrika suge- meid leidub ka soome aktsentuaalses värsis palju suuremal määral kui eesti versifikatsioonis. Teatavaid läänest, germaani rahvailt laenat värsimõõte — eriti tõusvaid nagu jamb, amfibraak, anapest — ongi soome keeles harva rakendet ilma mõningate kompromissideta kvantitatiivse süsteemiga. Jambilised värvid algavad palju sagedamini kui germaani keeltes algrõhuliste kolmesilbiste sõnadega, kusjuures peagu kuni viimase ajani näib kehtind põhimõõte, et algsilp peab olema lühike ja — vähem obligatoorselt — teine silp pikk, näit. »ikuisten unten kesiin», »salainen helke hüipi», »kotiinsa hiljaa, salaa». Anapestis — mida soome keeles järjekindlalt läbi värsirea teostetuna leidub palju harvemini kui eesti keeles — asendavad pikad kõrvalrõhulised silbid sageli täisrõhulisi silpe, tihti eriti tõhusalt, nagu Sarkial: »ajelehtia virrat soi minun nyt, mihin mieleni vei», »tukehuttava vankikoppi», »etelään helokurkuin/ menojoikua laulain».

Tugevama algrõhuga eesti keeles on neid võtteid raskem tarvitada, ega olegi selleks nii tungivat vajadust, kuna hoopis ohtralt leidub ühesilbiseid sõnu jambilise või amfibraakse ja kergeid kahesilbiseid anapestse rea alustamiseks. Kuid soome luuletajad on sajandite pikkuse katsetamise kestel osand teha algsest hädast tõelise vooruse. On arenend omapärane nüansikas rütm, mida kõrv on õppind kõhklemata tajuma: kvantiteet täisrõhu asemel pole enam hädavahend, vaid peen varieerimisvõte. Küllap selleks arenguks on kaasa aidand »Kalevipojast» märksa paremini rahvaluule meetrikat säilitand »Kalevala» mõju. Ka eesti värsis on esinend samasuunalisi katseid, kuid küll päämiselt langevarütmilise klassilise heksameetri jäljendustes, näiteks Suitsul: »mõistuse jõukübemeid nüüd pingutab viimseni selleks», »puhu ta pontsatab müks põlveõndlasse nõksatavasse». Ka uuemais meetrumeis leidub selle tehnika algeid, kuid siiski vaid algeid. Sobivat keelelist materjali on vähe, ja pikad järgsilbidki, niivõrd kui neid on, on soome keelega võrreldes liiga retušeerit selleks, et moodustada küllaldast vastukaalu energilisele algrõhule, eriti keset muidu aktsentuaalset värssi. Normaalne sõnarõhk jääb seega eesti värsis palju otsustavamalt domineerima. Ainult kaunis harukorral saab soome luulet eestindades otseselt veenval viisil kasutada rõhulibistust. Toon omaenda praktikast paar minule vähem ebaõnnestununa tunduvat näidet:

Mu tahe on kui vibu, mis pingule kist.
Suurelt päikeselt käsk mulle määrat
näha koidiku mäel elu kirgastumist,
jättes maha teed madalad ja väärad.
(Siljo, Excelsior)

Siin on koski, mähisevaid
metsi, teid, mida harvad sammund,
rabasid, mida läbivad vaid
üksikud purded, pool puruks lammund.
(Hellaakoski, Yksinäisyys)

Esimeses näites aitavad kaasa juba enne allakriipsutat vormi esinemist intensiivselt fikseerund rütm ja lõppsilbi rõhutamist nõudev riim, teises suureneb lõppsilbi erikaal sõna kõigi eelnevate silpide lühiduse tõttu. Kummaski näites pole muide tegemist anapestselt algavate sõnadega, mille kvantitatiivset varianti eesti keeles ilma rütmitunnet vägistamata saab peagu ainuüksi lühisilbiste eelliidete, nii siis õieti peagu liitsõnade abil, näit. igiöö, alalõpmata, üliõnnelik jne, kui mitte arvestada luules harvemini kasutatavaid võõrsonu (näit. panoràam, filosõofia, eremiit).

Erinev silpide kvantiteet koos kõrvalrõhu suhtelise nõrkusega, sõnade lühemusega ja mõnede sõnalõpulistele konsonantide kaoga on eesti keeles ka

luulele nii tähtsa elemendi kui riimi arengu viind teistele radadele kui Soomes. Enne kõike on need eesti keele erijooned mõjutand suhtumist sufiksriimidesse, mida sajandi vahetusel tarviteti veel väga rohkesti, kuid mis hiljem aegamööda sattusid peagu vande alla. Põhjused olidki kaaluvad. Eesti sufiksrid lõpevad sageli lahtise lühivokaaliga (vetesse: sügise, lõpeta: lõhkema, oligi: liati) ja kõrvalrõhk on neil enamasti nõrk. Seetõttu on nad riimina tavaliselt ilmetud. Eriti pärast keeleuueenduse poolt propageerit lühendat partitsiipide laialdast tarvituselevõttu kasvas väga tunduvalt ühesilbiste sõnade arv, mis sobisid hästi meesriimideks. Silmapaistvamate iseseisvuse aja luuletajate juures on meesriimideks valdavas enamikus ühesilbised sõnad või siis ühesilbise sõna + sufiks (lest: rehealustest), kuid vaid üsna harva sufiks + sufiks; õige tihti — palju sagedamini kui soome luules — asendab meesriimi kolmesilbise riim (lagune : vagune), eriti virtuooslikult Suitsul ja Alveril. See kontrasteerub soome värsipraktikaga, kus sufiksrid kõigepäält muidu raskesti leitavate meesriimide osas vabalt riimuvad. Sellised riimid pole ehk soome värsiski igakord ilmekad, kuid eesti sufiksriimidest foneetiliselt rikkamad nad peagu alati on, neid on kerge leida ja nad võimaldavad vabamat keelekäsitlust. Eesti keeles on rahuldavate meesriimide saamisega praegugi suuremaid raskusi kui soome keeles, väljaarvat nn. »irdriimi» tehnikas, mis moodustab omaette päätüki.

See olukord kajastub soome luule eestindamises. Kuigi mõned tõlkijad on kaldund leppima sufiksriimidega, ei saa öelda, et tulemused säärestel puhkudel sageli oluksid hiilgavad: liigagi tihti on neist jäänd stiililise saamatuse ja kehvuse mulje. Teiselt poolt võib koduseid stiiliharjumusi järgiv eestindus algupärandiga võrreldes tunduda riimide poolest liiga teadlikult toretsevana, vastuolus Soomes just viimasel ajal mõjule pääsnud kalduvusega riimi osa värsis vähendada. Õigeim näib eesti keeles leida mingi kesktee, tarvitades sufiksriime pisut sagedamini kui omas originaalluules, ja tugevdades nende mõju näiteks assonantsidega riimsilbi eel või pikemates riimiahelates ka vahetevahel esinevate kolmesilbiste riimidega. Näitena sellest, kuidas alla-kirjutanu on taotelnud sellist kompromissi, esitetagu stroof Kaarlo Sarkia »Omnia mea mecum porto» tõlkest kõrvuti originaaliga:

Omaisuuatesi mukanas kannat,
ruhtinasvaattees, Simonides.
Päivisin käyt valodolmanissas,
illaksi vaihdat sen ruskoisees.
Õin sylimustassa manttelissas
unelmisssas
käyt kera saattuees.
Ruhtinasvaattees, Simonides,
silkkiset viittasi mukanas kannat.

Hunnitut vara sa endaga kannad,
kuningamantlit, Simonides.
Päev tuleb, valgusedolmanit tuues,
õhtul rüü purpursed toonides.
Õösiti käid süsimustavas kuues,
alati uues
unelmauhkuses.
Kuningamantlit, Simonides,
siidiornaati sa endaga kannad.

Arvestades riimi toonitet — vahel ületoonitet — kõlavust Sarkial oleksin antud juhul meeeldi täiesti hoidund sufiksriimidest, kuid eestikeelses hääldamises nimi »Simonides» kahjuks lõpeb lühisilbiga, millega riimuvad küll mitmed sufiksid, kuid vaevalt midagi muud. Võimalikuna tundus seetõttu ainult kõlarikkust suurendav kompromisslahendus.

*

Ülalpool käsiteldud küsimused moodustavad muidugi vaid murdosa soome värsside eestindamisel tekkivatest vormiprobleemidest. Täiesti puudutamata on jäänud näiteks sõnajärjestus, mis soome luules naudib traditsioonilisi vabadusi, mida eesti keeles saab kasutada vaid ettevaatlikult. Olulisim neist, genitiivi inversioon, on küll leidnud võrdlemisi laialdast rakendust Suitsul ning siin-sääal mujalgi, kuid põhjustab hõlpsasti sisu väärkäsitamist, enne kõike neil sagedastel puhkudel, kus genitiiv ja nominatiiv on vormilt identsed. Ka selles suhtes saab eesti värsis vähem võimalusi normaalkesest põikumiseks. Suitsu erilaadne, vist tugevasti soomemõjuline praktika on oma briljantsusest hoolimata leidnud vähe järglasi, ja näiteks »arbujad» — eeskätt Talvik ja Alver—peavad üldiselt kinni sõnade proosajärjestusest, vaid säästlikult »poetiseerides» keelt inversioonidega.

Inversioonide, ja üldse »poetilise» erikeele vastu on ju Soomeski teatavasti viimasel ajal tekkinud tugev reaktsioon, mille üks esimesi juhte on käesolevas »Virittäjä» numbris austetav juubilar, luuletaja P. Mustapää. See »arbujate» suunaga osaliselt kattuv tendents võiks viia järeldusele, et Mustapää on praegusse eesti luulekeelde kergem tõlkida kui mitmeid ta eelkäijaid, näit. Mannineni. Tegelikult on olukord vähemalt allakirjutanu kogemuste järele otsustades pigemini vastupidine. Arbujate põlv arendas enneolemata määral eesti värssi epigrammaatilist löövust ja kristalsust, kuid vähem selle hämaramaid tundetoone, kuigi need Bernard Kangro toodangus etendavad otsustavat osa. Rütmid on tugevad ja dramaatilised, harva—siis küll mõjuvalt—summutet või ähmastet, ja riim särab ja sädeleb. Mustapää sellevastu »vaimentaen vahvistaa» — tugevdab summutades. Kaldun arvamusele, et see erinevus üldjoontes vastab kahe rahvusliku temperamendi ja ühtlasi kahe keele erinevusele, kuigi kummalgipool nähtub ka teistlaadi kallakuid. Igatahes on Mustapää tõlkimisel just »summutamine» teind raskusi. Järgnevas tsiteerin mõned stroofid »Pyhä Stefanus Marttyyri» tõlkest — nagu eelmisteski näidetes koos algtekstiga — ning püüan siis analüüsida erinevusi ja nende põhjusi. Pean toonitama, et selle tõlkega olen näind eriti palju vaeva.

<p>Tapani tallirenki, äläpä ensinkään huomaa, kun sauvasi puhkee lehteen viheriään — tuskin siinä on perää —, äläpä uskokaan, kynitty kukko kun herää kiekuen kattilassaan.</p>	<p>Tehvan-tallipoiss, hoidu—ära mõtteid hau, kuigi peos lööks äkki lehtedest lokkama sau, teeskle, kui ei märkaks— tõmba tajule lukk, kuigi katlas ärkaks kirema kitkut kukk.</p>
<p>Tapani tallirenki, hilliten itsesi siis kävele rauhallisesti tallikamariis, nauti pöydässäsi jouluaterias, ryyppää yksinäsi olutkoosastas.</p>	<p>Tehvan-tallipoiss, valva—valva, valitse end, rahuga kambrisse astu, asu lauda, vend, naudi jõuluannust— käes on püha öö— rüüpa õllekannust, üksi istu, söö.</p>
<p>Tapani tallirenki, usko kauhistuen,</p>	<p>Tehvan-tallipoiss, ärka—ehmu; läind on loht.</p>
<p>Tapani tallirenki, totuus vaarallinen. Totuus tallissa makaa synnyinseimessään. —Huomenna tallin takaa sinua kivitetään.</p>	<p>Tehvan, kohkudes usu tõde, mis ohtlikem oht. Tõde, nii naeratav-mahe, sündind talli sees. Homme sind kivirahe tapab talli ees.</p>

Riimimises demonstratiivsusest kõigiti hoidudes kasutab originaal vaid viie erandiga üksnes sufiksriime; selle sõnaline mass on kompaktna, pikkade, tihti terveid ridu täitvate sõnade domineerit, sõnade koguarv on kõigest viiskümmend kolm. Tõlkes ei leidu ainsatki sufiksriimi, kuigi riimielemendi liigset esilekippumist on püütud vältida mõnede tavalisemate riimide sissevõtu abil (end : vend, öö : söö, sees : ees). Sõnu on tervelt seitsekümmend kuus ning rütmijoone tükeldumise vältimiseks on tulnud neid sagedamini kui algtekstis siduda alliteratsioonidega. Eestinduses on teadlikult miinimumini viidud meie keeles nii kergesti tekkivate kolmesilbiste värsijalgade arv, aga kus need esinevad, pole kahjuks osutund võimalikuks leida originaalis nii tugevasti mõjuvaile koriambilistele sõnadele vasteid (viheriään, kattilassaan, kivitetään jne); koriamid koosnevad tõlkes kõik kahest sõnast (valitse end, ohtlikem oht jne). Konsonantide kuhjumisi esineb eesti keeles rohkem (näit. »kuigi katlas ärkaks kirema kitkut kukk») ja vist peabki neid paiguti, nagu praegu tsiteerit kohas, olema rohkem, et eesti lugeja sääraseid eriefekte üldse märkaks: pannakse täpsamalt tähele vaid seda, mis erineb küllaldaselt normist. Kogutulemuseks on vist siiski, et tõlge on tulnud emfaatsem — et »summutamist» ei ole suudet samal määral teostada kui originaalis: algupärandi endastmõistetavusest on midagi läind kaotsi, ideaalset lahendust pole saavutat.

Notes on some Differences between Estonian and Finnish Verse by a Translator of Poetry

Despite their close kinship, Estonian and Finnish differ considerably in their prosody. Their ancient folk poetry, which follows the same basic prosodic principles, has often been very successfully translated from Finnish into Estonian and vice versa, but there are greater difficulties with modern poetry. Estonian, shorter and more analytical, more frequently falls into a clipped, staccato rhythm. Its frequent consonant clusters, resulting from vowel syncope and apocope, make it less easy to emphasize vowel music. The shortening of the long vowels and diphthongs after the first syllable has produced a special, rather frequently occurring type of word consisting exclusively of short open syllables (*igavene, kaduvusele* etc.). Masters of style, e. g. Gustav Suits, have been able to utilize this type for suggesting light, evanescent moods in a way difficult to imitate in Finnish.

Differences of syllabic quantity have led to considerable prosodic differentiation. The greater abundance of syllabic length after the first syllable in Finnish has made it possible to write fine quantitative verse, and the habit of closely observing quantitative differences persists also in Finnish accentual verse, quantitative feet not infrequently being substituted for accentual ones, especially in rising metres (iamb, amphibrach, anapaest). In Estonian verse this practice occurs, but only rarely, the word accent dominating much more decisively. Such forms as *etelään, tukehuttava, ajelehtia*, with a metrically stressed third syllable, have relatively few usable equivalents in Estonian.

Quantitative differences, the relative weakness of secondary stresses and the com-

parative brevity of words have all strongly affected the development of rhyming techniques in Estonian, leading it in directions foreign to Finnish. In contrast to Finnish, Estonian verse tends to avoid suffix rhymes, mainly because of their lack of phonetic richness in Estonian. The vexed problem of masculine rhymes, solved in Finnish verse largely by rhyming suffixes, has been made less difficult in Estonian by the comparative wealth of monosyllables in the language, considerably added to by recent linguistic trends.

In order to suggest the special style of Finnish verse, its Estonian translators perhaps should use more suffix rhymes than are commonly found in Estonian original poetry, but would be well advised to strengthen the phonetic effect by introducing subsidiary echoes before the rhyming syllables. Otherwise an impression of stylistic poverty and helplessness is difficult to avoid.

Estonian poetical tradition permits fewer liberties in regard to word order, which often handicaps translators of Finnish verse. In this respect, too, Finnish practices may be imitated only with considerable caution.

Recent Finnish poetry — e. g. that of P. Mustapää — shies away from very obviously »poetical» effects or very strongly marked rhymes. Recent Estonian verse, while discarding obsolete poetic diction, has, on the whole, been less self-conscious about emphatic effects. In the last section of the paper the writer analyses a version of his own of a poem by Mustapää, trying to show how the above-mentioned Estonian tendencies have affected the style of the translation.

ANTS ORAS